

Çocuklarda Sözlü İletişim

M. Reşat PEKER*

ÖZET

Bu çalışmanın konusu çocukların seçirici ve ayırt edici sözlü iletişimde (referential iletişim) bulunma yetenekleridir. Bu tür sözlü iletişim ile ilgili kuramsal açıklamalardan "Ben-merkezci" ve konuşma durumunu "analiz edici" yaklaşımlar açıklanıp, bu yaklaşımlarla ilgili deneysel araştırma sonuçları verilmiştir. Çocukların bu tür iletişimine etki eden faktörler sınıfta iyi bir öğretme-öğrenme ortamı hazırlama açısından ele alınıp önerilerde bulunulmuştur.

SUMMARY

The subject of this study is that of children's verbal referential communication skills. Two theoretical approaches (which were "egocentrism" and "task analytic") to children's referential communication were explained, and research results were given. Factors effecting children's referential communication skills were discussed interms of creating a good "teaching-learning" environment, and suggestions were made.

Konuşma insanın sahip olduğu en önemli yeteneklerden biridir. İnsanlar konuşma sayesinde birbirlerine istek ve düşüncelerini aktarırlar. Konuşma sayesinde insanlar birbirleriyle haberleşip anlaşılır. Konuşmanın esas fonksiyonu başkalarıyla olan iletişimimizde bir vasıta görevi yapmaktır.

İletişimde insanlar karşılındakileri belirli bir şekilde etkiler veya belirli bilgileri karşılındakilere aktarırlar. Konuşma iletişimin sözlü yapısını yani sözlü iletişimdir. Referential iletişim ise sözlü iletişimin özel bir şeklidir.

* Yard. Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Bu çalışmada çocukların sözlü-referential iletişimleri ile ilgili kuramsal yaklaşımlar ve sözlü-referential iletişime etki eden faktörler ve bunların eğitim-öğretim etkinliklerine yansımaları ele alınmıştır.

Referential İletişim

Referential iletişim, sözlü iletişimin özel bir şeklidir. Bu tür iletişimde kişi kendisine verilen sözlü açıklamalara dayanarak bir iş veya davranışı yapmaya çalışır. Örneğin A noktasından B noktasına gitme veya bir dizi sandalye arasından kırmızı küçük sandalyeyi alma gibi. Her iki örnekte de konuşanın dil ve kelime bilmesinin yanısıra dili ve kelimeleri seçici bir şekilde kullanması gerekir. Konuşan kasdettiği şeyi diğerlerinden ayırt etmeli ki karşısındaki A noktasından B noktasına ulaşabilsin veya doğru sandalyeyi diğerleri arasından seçip alsın. İşte bu tür sözlü iletişime referential iletişim diyoruz.

Referential iletişim günlük hayatta sık kullanılan bir iletişim şeklidir. Bu tür iletişimde başarılı olabilmek için dil yeteneğine ek olarak iletişim yeteneklerine de sahip olmak gerekir. Diğer bir deyişle, sadece dil kurallarını bilmek yetmez, bunun yanında kişinin kullandığı kelimeleri seçerken dikkatli de olması gerekir. Kullanılan kelimeler durumlara uygun seçilmelidir. Sadece "bir sandalye" demek birçok sandalye arasından bir sandalye alıp getirmek durumunda olana yardım etmez. Bu örnek başarılı bir iletişim için uygun kelime seçiminin özelliği çocuklar için basit bir iş olmadığını gösterir.

Sözlü iletişim yetenekleri kazanmada çocuklar zorluklarla karşılaşır. Bu zorluklar gelişim ile ilgilidir ve çocukların dillerini seçici bir şekilde kullanma yeteneğini kazanmalarını gerektirir. Diğer bir ifade ile çocukların dili sosyal iletişimde kullanmaları gelişimseldir. Glucksberg ve diğerleri (1975), iletişim durumlarının birbiriyle ilişkili birçok süreçten meydana geldiğini ve bunların sadece bazılarının dilbilim (linguistik) nitelikli olduğu sonucuna varmışlardır.

Hetherington ve Parke (1979)'ye göre iyi bir sözlü iletişim için ilk olarak, konuşmacı dinleyicinin dikkatini çekmelidir. İkinci olarak, dinleyicinin özelliklerini dikkate almalıdır. Eğer konuşmacı ve dinleyici yetişkin kimselerse, bu bir problem teşkil etmez. Fakat, konuşmacı veya dinleyicinin biri çocuk ise iletişim güçlükleri ortaya çıkar. Araştırmalar çocukların genellikle başka anlama da gelebilen (belirsiz) sözlü mesajları tanıyamadıklarını ve belirsizliğin iletişimde aksaklıklara sebep olabileceğinin farkına varamadıklarını göstermektedir (Flavell ve diğerleri, 1981; Asher, 1976; Pickert, 1981).

Glucksberg ve diğerleri (1975) içinde iki kişinin bulunduğu ideal bir sözlü iletişim durumu üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Onlara göre konuşmacı-dinleyici etkileşimi bir bütünlük gösteren parçalardan meydana gelmiştir ve bunların sadece bazıları linguistik niteliklidir. İdeal bir referential iletişimde iki kişi (konuşmacı-dinleyici) ve içlerinden birisine atıfta bulunulan bir uyarıcı serisi vardır. Konuşmacı dinleyiciye kasdettiği nesneyi tanımlar. Bu tanıma dayanarak dinleyici kastedilen nesneyi diğerlerinin arasından seçer. Konuşmacı kasdettiği

nesnenin diğerlerinden farklı taraflarından hangilerinin dinleyiciye aktarılacağı konusunda karar verir. Bu ise uyarıcı seti üzerinde dikkatle durmayı gerektirir. Daha sonra konuşmacı, dinleyicisinin doğru seçeneği bulmasına yardım eden sözlü mesajını verir. Mesaj formüle edilirken dinleyicinin kullanımı için olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Konuşmacı mesajının yeterli olup olmadığı hakkında karar verir. Eğer yeterli olmadığına inanırsa yeni birini formüle eder ve onun üzerinde karar verir. Bu süreç konuşmacının mesajının yeterli olduğuna karar vermesine kadar sürer. Bu noktadan sonra dinleyicinin görevi başlar. Dinleyici sözlü mesajda verilenler yardımıyla kastedilen objeyi bulmaya çalışır.

Pek çok araştırma, yetişkin konuşmacıların mesajlarını formüle ederlerken dinleyicilerinin özelliklerini göz önünde bulundurdıklarını göstermiştir. Ratner ve Rice (1983), yetişkin konuşmacıların bir yerden başka bir yere gitmeyi tarif ederlerken dinleyicilerinin o bölgeye aşına olup olmayışlarına göre konuştuklarını belirtmişlerdir.

Çocukların Referential İletişimi İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

Çocukların referential iletişimi ile ilgili kuramsal yaklaşımlar "Ben-merkezci" ve "Analitik" olmak üzere iki grupta toplanabilirler.

Ben-Merkezci Yaklaşım

Çocuklarda dil yeteneklerinin gelişmesi konusu kuramcılar ve araştırmacılar tarafından yoğun bir şekilde araştırılmıştır. Fakat, çocukların sözlü iletişim yeteneklerinin araştırılması fazla ilgi görmemiştir. Bu konuda en erken ve en etkili açıklamalar Jean Piaget tarafından 1923'de "Dil ve Çocuk Düşüncesi" adlı kitabında yapılmıştır. Piaget (1926) kitabında ben-merkezcilik hipotezini geliştirmiştir. Ona göre, 7 yaş ve altındakiler karşlarındaki bireylerin görüşlerini dikte almakta yeterli olamamaktadırlar. Bu hipotezini kanıtlamak için Piaget, çocukların sözlü iletişimlerinden pek çok örnekler vermiştir. Örneklerinin birinde enjektörün nasıl çalıştığını bir çocuğu anlatır ve sonra o çocuğun başka bir çocuğu anlatışını gözler. İkinci örnek, üç-dağ örneğidir. Üç dağ modeli çocuğa gösterilip başka bir kişinin görüşü açısına göre dağların görünüşlerini söylemeleri istenilir. Her iki örnekte de Piaget'in gözlemleri küçük çocukların sözlü iletişimde çok sınırlı derece yetenekli oldukları sonucuna varmasına neden olmuştur. Piaget, bu sonucu çocukların ben-merkezciliğine bağlamıştır.

Yakın zamana kadar "Ben-merkezcilik" açıklaması çocukların sözlü iletişimlerinde görülen aksaklıkların tek nedeni olarak görülmekteydi. İletişim bozukluklarının sebebi çocuğun ben-merkezcilikten kurtulamayışı ve dolayısıyla dinleyicinin özelliklerini gözönünde bulunduramayışına bağlanmıştır. Diğer bir ifade ile yeterli zihinsel organizasyon yokluğu çocuğun iyi bir iletişimci olmasına engel olmaktadır.

Çocukların sözlü iletişimleriyle ilgili ilk araştırmalarda ben-merkezcilik açıklaması kullanılmıştır (Flavell ve diğerleri, 1968; Miller ve diğerleri, 1970; Rubin, 1972). Fakat, daha yakın zamanlarda yapılan araştırmalar, ben-merkezcilik açıklamasını desteklemeyen sonuçlar ortaya koymuştur (Asher, 1979). Daha yeni araştırmalar Piaget'in "işlem öncesi" diye tanımladığı evredeki çocukların bile dinleyicilerinin özelliklerine göre sözlü iletişimlerini değiştirdiklerini göstermiştir (Maratsos, 1973; Menig-Peterson, 1975). Bu yeni araştırmalar çocukların sözlü iletişimlerinin zayıflığını ben-merkezciliğinden başka faktörler tarafından açıklanabileceği ihtimalini ortaya çıkardılar. Özetle, ben-merkezcilik kavramı çocukların sözlü iletişimdeki başarısızlıklarının sebeplerinden sadece birisidir.

Analitik Yaklaşım

Analitik yaklaşım, çocukların sözlü iletişiminde etki eden faktörleri belirlemeye çalışır. Belirli bazı yeteneklerin yokluğu hakkında hipotezler geliştirir ve deneysel olarak test eder.

Asher ve Wigfield (1981) "karşılaştırma" sürecinde özel olarak eğitilen çocukların sözlü iletişimlerinin "karşılaştırma" sürecinde eğitilmeyen kontrol grubundakilerinkinden manidar bir şekilde yüksek olduğunu bulmuşlardır. Krauss ve Glucksberg (1977) çocukların sözlü iletişiminde başarılı olabilmeleri için dili sosyal durumlara göre kullanmaları gerektiği üzerinde durmuşlardır.

Analitik yaklaşıma göre, bir dilin gramerini, söz dizinini ve kelimelerini bilmek başarılı bir sözlü iletişim için yeterli değildir. Kişi, ayrıca dil yeteneklerini dinleyiciye göre ve sosyal durumlara göre kullanmasını öğrenmek zorundadır.

Çocukların Referential İletişimine Etki Eden Faktörler

Çocukların sözlü referential iletişimlerine etki eden pek çok faktör vardır. Bunlar kişisel faktörler ve iletişim durumuyla ilgili faktörler olmak üzere iki başlık adı altında toplanabilir.

Kişisel Faktörler

Bunlar iletişim durumundaki konuşmacı ve dinleyiciye ait faktörlerdir. Örneğin, açık-seçik konuşma ve dikkatlice dinleme gibi. Bireyin yaşı da sözlü iletişime etki eden faktörlerden üzerinde en sık inceleme ve araştırma yapılan kişisel faktörlerden biridir. Piaget bu konuda öncülük yapmıştır. Onun gözlemleri 7-8 yaşlarındaki çocukların sözlü ifadeleri iletişim kurmaya gayret etmelerine rağmen iyi bir iletişim için yeterli olmadığı biçimindedir. Piaget bunu "ben-merkezci konuşma" olarak isimlendirip çocuğun karşısındaki kimsenin görüş açısını dikkate alamayışına bağlamıştır.

Robinson ve Robinson (1976), araştırmalarında 5-8 yaşlarındaki orta sosyo - ekonomik çevreden gelen çocukların sözlü iletişiminde yaşı çocukların kü-

çük çocuklara göre daha başarılı olduklarını bulmuşlardır. Cohen ve Klein (1968) ilkökul çocuklarının sözlü iletişim başarılarının sınıf seviyesi ile arttığını bulmuşlardır.

Bireyin cinsiyetinin sözlü iletişime etkisi de araştırılmıştır. Cinsiyet faktörünün hiç bir kuramsal temeli yoktur. Fakat, kız ve erkek deneklerin bir araştırmada hazır olmaları cinsiyetin sözlü iletişime etkisinin araştırılmasına neden olmuştur. Bazı araştırmacılar kızların ve erkeklerin sözlü iletişim başarılarını karşılaştırdıklarında kızlar lehine cinsiyet farkları olduğunu bulmuşlardır (McCoby ve Jacklin, 1974; Asher ve Wigfield, 1981).

Bireyin sözel yeteneği ve zekasının sözlü iletişime etkisi de araştırılmıştır. Bazı araştırmacılar (Asher ve Parke, 1975; Samuels, Reynolds ve Lambert, 1969), zekanın sözlü iletişimle ilişkisi olmadığını bulurken, bazıları da zeka ile sözlü iletişim başarısı arasında manidar olmayacak kadar düşük korelasyonlar bulmuşlardır (Quay ve diğerleri, 1977; Rubin, 1978).

İletişim Durumuyla İlgili Faktörler

Sözlü iletişimin başarılı olup olamayacağını belirleyen faktörlerden birisi de hakkında iletişim yapılacak durumdur. Bazı sözlü iletişim durumları oldukça soyuttur ve ileri düzeyde sözel yetenek gerektirir. Çocukların böyle durumlarda başarılı olmaları mümkün değildir. Glucksberg ve arkadaşlarının (1966) deneyleri bu kanıyı desteklemektedir. Bazı iletişim durumları tanıdık, aşına durum ve cisimler hakkındadır. Böyleleri çocukların sözlü iletişim görevlerini kolaylaştırır (Meisner ve Aphorp, 1979).

SONUÇ

Sözlü iletişim bireyin hayatında önemli bir yer tutar. Sözlü iletişim yoluyla birey deneme-yanılma yoluna başvurmadan pek çok şeyi hem daha kolay ve süratli hem de daha ekonomik olarak öğrenir. Davranış bilimlerinin bulguları, bireyin yeni şeyler öğrenmesinde iletişimin önemini tartışmaya yer vermeyecek bir şekilde açığa çıkarmıştır.

Öğrenme olayını bir sözlü iletişim durumu olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla, iyi bir sözlü iletişim için gereken şartlar öğrenme için de geçerlidir. Sözlü iletişimde olduğu gibi, sınıf içi öğrenmede de bir kimseden (sınıf öğretmeni) diğer kimse veya kimselere (öğrenciler) duygu, düşünce ve bilgiler bozulmadan aktarılmak istenilmektedir. Bu nedenle öğretmenden öğrencilere ulaştırılmak istenilenlerin çarpıtılıp, değiştirilmeden anlaşılması öğrenme için büyük önem taşır. Bunun için sınıf öğretmeni ve öğrenciler değişik konularda devamlı bilgi alışverişi içinde sorular sorup, cevaplar vermektedirler. Öğrenmenin tam olabilmesi için bilgi alışverişi (soru sorma, cevap verme, açıklama yapma) iyi bir sözlü iletişim durumuna benzemesi gerekir. Sadece öğretmenin anlatması ile yapılan tek yönlü iletişim ideal değildir. İdeal iletişim çift yönlüdür. Eğer yeni kav-

ram, bilgi ve açıklamalar öğrenciler tarafından iyi anlaşılmasa ise öğretmenden veya öğrenciden kaynaklanan iletişim bozuklukları var demektir. Sınıf öğretmenleri ve öğrenciler sözlü iletişimi etkileyen faktörler hakkında bilgili kılınırlarsa daha iyi bir eğitim-öğretim ortamı yaratılabilir.

KAYNAKLAR

1. ASHER, S.R.: Children's ability to appraise their own and another person's communication performance. *Development Psychology*, 12, 24-32, 1976.
2. ASHER, S.R.: Referential communication. In. G.J. Whitehurst and B.J. Zimmerman (Eds.), *The function of language and cognition* (pp. 175-197), New York, Academic Press, 1979.
3. ASHER, S.R. and PARKE, R.D.: Influence of sampling and comparison processes on the development of communication effectiveness. *Journal of Educational Psychology*, 5, 67, 64-75, 1975.
4. ASHER, S.R. and WIGFIELD, A.: Influence of comparison training on children's referential communication. *Journal of Educational Psychology*, 73, 232-241, 1981.
5. COHEN, B.D. and KLEIN, J.F.: Referential communication in school age children, *Child Development*, 39, 597-609, 1968.
6. FLAVELL, J.H., BOTKIN, P.T., FRY, C.L., WRIGHT, J.W. and JARVIS, P.E.: *The development of role-taking and communication skills in children*. New York: Wiley, 1968.
7. FLAVELL, J.H., SPEER, J.R., GREEN, F.L. and AUGUST, D.L.: The development of comprehension monitoring and knowledge about communication. *Monograph of the Society for Research in Child Development*, 46 (No: 5), 1981.
8. GLUCKSBERG, S., KRAUSS, R.M. and WEISBERG, R.: Referential communication in nursery school children: Method and some preliminary findings. *Journal of Experimental Child Psychology*, 3, 333-342, 1966.
9. GLUCKSBERG, S., KRAUSS, R., and HIGGINS, E.T.: The development of referential communication skills. In F.D. Horowitz (Ed.), *Review of Child Development Research* (Vol. 4, pp. 305-345), Chicago: University of Chicago Press, 1975.
10. HETHERINGTON, E.M. and PARKE, R.D.: *Child Psychology: A contemporary viewpoint* (2nd Ed.), New York: McGraw-Hill, 1979.
11. KRAUSS, R.M. and GLUCKSBERG, S.: Social and non-social speech. *Scientific American*, 236, 100-105, 1977.
12. MACCOBY, E.E., JACKLIN, C.N.: *The psychology of sex differences*, Stanford, CA.: Stanford University Press, 1974.

13. MARATSOS, M.P.: Nonegocentric communication abilities in preschool children. *Child Development*, 44, 697-700, 1973.
14. MEISSNER, J.A., & APHORP, H.: Nonegocentrism and communication mode switching in black preschool children. *Development Psychology*, 12, 245-249, 1979.
15. MENIG-PETERSON, C.L.: The modification of communicative behavior in preschool aged children as a function of the listener's perspective. *Child Development*, 46, 1015-1018, 1975.
16. MILLER, P.H., KESSEL, F.S., & FLAVELL, J.H.: Thinking about people thinking about...: A study of social cognitive development. *Child Development*, 41, 613-623, 1970.
17. PIAGET, J.: *The language and thought of the child*, New York: Harcourt and Brace, 1926.
18. PICKERT, S.: Ambiguity in referential communication task: The influence of logical and social factors. *The Journal of Psychology*, 109, 51-57, 1981.
19. QUAY, L.C., MATHEWS, M., & SCHWARZMUELLER, B.: Communication encoding and decoding in children from different socioeconomic and racial groups. *Developmental Psychology*, 13, 415-416, 1977.
20. RATNER, S.C., & RICE, F.E.: The effect of the listener on the speaking interaction. *Psychological Record*, 13, 265-268, 1983.
21. ROBINSON, E.J., & ROBINSON, W.P.: The young child's understanding of communication. *Developmental Psychology*, 12, 318-333, 1976.
22. RUBIN, K.H.: Relationship between egocentric communication and popularity among peers. *Developmental Psychology*, 7, 364, 1972.
23. RUBIN, K.H.: Role taking in childhood: Some methodological considerations. *Child Development*, 49, 428-433, 1978.
24. SAMUELS, M., REYNOLDS, A.G., & LAMBERT, W.E.: Communication efficiency of children schooled in a foreign language. *Journal of Educational Psychology*, 60, 389-393, 1969.